

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Попов Г.В.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЧОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗА ФАКТАМИ БЕЗПІДСТАВНОЇ НЕВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

УДК: 343.983

Відповідно до частин 1 та 7 ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом [1].

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України „Про оплату праці” заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [2].

Визнаючи важливість захисту конституційного права громадян на оплату праці, законодавець статтею 175 КК України криміналізував діяння щодо невилплати заробітної плати.

Так, згідно з ч. 1 ст. 175 КК України відповідальність передбачається за безпідставну невилплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленної законом виплати громадянам більш як за один місяць, вчинену умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності чи громадянством – суб'єктом підприємницької діяльності [3].

Між тим, на жаль, порушення у сфері оплати праці й досі мають доволі поширений характер. Наприклад, як свідчить прокурорсько-слідча практика, протягом 2011 року у сфері погашення заборгованості із заробітної плати порушено 1013 кримінальних справ, розглянуто із взяттям заходів 9309 приписів і подань, задоволено 409 протестів, притягнуто до відповідальності 836 посадових осіб органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, 424 посадові особи органів державного контролю, 3449 посадових осіб підприємств, установ та організацій. Крім того, за актами прокурорського реагування відшкодовано 1585229 тис. грн [4].

Власне бачення окремих проблем проведення дослідчих перевірок свого часу висловлювали: О. Дроздов, П. Елькінд, В. Маляренко, В. Пивоваров, М. Строгович, В. Тертишник, І. Фойницький та інші.

Проте особливості дослідчих перевірок у вказаній сфері суспільних відносин все ж потребує свого окремого дослідження.

Отож мета цієї статті полягає у дослідженні характерних рис дослідчої перевірки за фактами безпідставної невилплати заробітної плати, залучення до про-

ведення дослідчих перевірок спеціалістів державних контролюючих органів, а також фахівців з бухгалтерського обліку.

Потрібно зазначити, що безпосереднім об'єктом вказаного злочину є суспільні відносини, які забезпечують своєчасне отримання громадянами заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати.

Потерпілий від злочину – це працівник, якому повинна бути виплачена заробітна плата, стипендія, пенсія чи інша установлена законом виплата [5, с. 126].

Здійснюючи дослідчу перевірку, слід обов'язково враховувати, що відповідно до ст. 2 Закону України „Про оплату праці” структура заробітної праці наступна:

- основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців;

- додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій;

- інші заохочувальні та компенсаційні виплати. До них належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми [2].

Потрібно зауважити, що об'єктивна сторона злочину виражається в безпідставній невилплаті громадянам заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат більше ніж за один місяць. Під невилплатою заробітної плати, стипендії чи пенсії слід розуміти неповну або несвоєчасну виплату громадянам зазначених видів виплат. Невилплата як ознака даного злочину має місце там, де вона: а) є безпідставною; б) триває понад один місяць [6, с. 464].

Безпідставність невилплати має місце в тих випадках, коли існувала реальна можливість виплати, однак виплата не відбулась [5, с. 126].

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом. Мотиви та мета можуть бути різними і не впливають на кваліфікацію [5, с. 126].

Під час проведення дослідчої перевірки обов'язково слід звернути увагу на об'єктивні та суб'єктивні причини невилплати протягом певного часу працівникам заробітної плати, а також чітко визначити й документально підтвердити точний розмір заборгованості та конкретні строки її утворення.

Окрім того, необхідно обов'язково досліджувати питання безпідставності та умисності невилплати заробітної плати, здобути і належним чином оформити процесуальні докази на підтвердження цих обставин.

Крім того, важливо звернути увагу, що суб'єктом злочину є керівник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності (тобто суб'єкт спеціальний) [5, с. 126]. Суб'єктом цього злочину також може бути особа, яка фактично виконує обов'язки керівника на законних підставах. Наприклад, від-

повідно до наказу про призначення особи тимчасово виконуючим обов'язки керівника.

Під час перевірки потрібно зібрати достатні і повні дані щодо ознак злочину в діях саме тієї особи, стосовно якої вирішується питання про порушення кримінальної справи, оскільки суб'єктом злочину, передбаченого ст. 175 КК України, є керівник підприємства, установи, організації незалежно від форм власності чи громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності, тому кримінальна справа відповідно до вимог ч. 2 ст. 98 КПК України повинна порушуватись щодо цього керівника або громадянина, а не за фактом невиконання заробітної плати [7, с. 22].

У ч. 2 ст. 175 КК України передбачено відповідальність за те саме діяння, якщо воно було вчинене внаслідок нецільового використання коштів, призначених для цих виплат.

Нецільовим слід визнавати використання зазначених коштів на будь-які заходи, не пов'язані з їх виплатою як заробітної плати, стипендії, пенсії та інших установлених законом виплат (наприклад, для придбання сировини, обладнання, техніки, різних товарів, на оплату оренди, послуг, будівництво чи ремонт приміщення тощо). Вказана невиконання вважається також такою, що сталася внаслідок нецільового використання зазначених коштів, якщо вона мала місце в результаті порушення вимог законодавства, відповідно до якого оплата праці працівників підприємств та організацій, у тому числі тих, що знаходяться на госпрозрахунку й отримують дотації з бюджету, здійснюється в першочерговому порядку після сплати обов'язкових платежів. Якщо нецільове використання даних коштів пов'язане із вчиненням іншого злочину (наприклад, викраденням майна, зловживанням владою чи службовим становищем, службовим підробленням), вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів [7, с.20-21].

Також важливо підкреслити: якщо нецільове використання зазначених коштів було пов'язане зі скоєнням іншого злочину, наприклад, привласненням чужого майна, зловживанням владою чи службовим становищем, службовим підробленням, то вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів статтями КК України: ст. 175 „Невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат“; ст. 191 „Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем“; ст. 364 „Зловживання владою або службовим становищем“; ст. 366 „Службове підроблення“.

У тих випадках, коли предметом нецільового використання були бюджетні кошти, вчинене утворює ідеальну сукупність злочинів і потребує кваліфікації за ч. 2 ст. 175 „Невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат“ КК України та ст. 210 „Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням“ КК України [8, с. 520].

При проведенні дослідчої перевірки за необхідності з'ясування тих або інших питань доцільно залучати спеціалістів, зокрема, Державної інспекції України з питань праці, Пенсійного фонду України, Державної податкової служби України, Державної фінансової інспекції України, фахівців з бухгалтерського обліку тощо.

Основними формами участі спеціалістів у роботі прокурорів є: консультації для з'ясування питань, що виникли, доручення керівникам та посадовим особам піднаглядових об'єктів проведення перевірок та ревізій діяльності підконтрольних або підвідомчих їм організацій; участь спеціалістів при отриманні прокурором пояснень посадових осіб, відборі необхідних документів [9, с. 248.].

Також потрібно зауважити, що відповідно до пп. 1 п. 4 Положення про Державну інспекцію України з питань праці (далі – Держпраці України) [10] остання серед іншого відповідно до покладених на неї завдань здійснює державний нагляд та контроль за додержанням підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, фізичними особами, які використовують найману працю та працю фізичних осіб, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (далі – роботодавці) законодавства про працю з питань трудових відносин, робочого часу та часу відпочинку, нормування праці, оплати праці, надання гарантій і компенсацій, пільг для працівників, які поєднують роботу з навчанням, дотримання трудової дисципліни, умов праці жінок, молоді, інвалідів, надання пільг і компенсацій за важкі та шкідливі умови праці, забезпечення спеціальним одягом і спеціальним взуттям, засобами індивідуального захисту, мийними та знешкоджувальними засобами, молоком і лікувально-профілактичним харчуванням; проведення обов'язкових медичних оглядів працівників певних категорій; дотримання режимів праці та інших норм законодавства.

Важливо звернути увагу й на особливості взаємодії органів прокуратури з Державною фінансовою інспекцією України. Так, згідно з п. 4 Положення про Державну фінансову інспекцію України, затвердженого Указом Президента України від 23 квітня 2011 року № 499/2011, Держфінінспекція України відповідно до покладених на неї завдань:

1) здійснює державний фінансовий контроль за:

- використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримували (отримували) у періоді, який перевіряється) копії з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно, за дотриманням законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу щодо державного і місцевих бюджетів;
- дотриманням законодавства про державні закупівлі;
- діяльністю суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ, за рішенням

суду, винесеним на підставі подання прокурора або слідчого для забезпечення розслідування кримінальної справи;

2) здійснює контроль за:

- виконанням функцій з управління об'єктами державної власності;
- цільовим використанням коштів державного і місцевих бюджетів;
- цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), одержаних під державні (місцеві) гарантії;
- складанням бюджетної звітності, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі), кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету;
- станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту у розпорядників бюджетних коштів;
- усуненням виявлених недоліків і порушень.

Безпосередньо на врегулювання особливостей співпраці прокуратури України та Державної фінансової інспекції України спрямовані норми Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України (далі – Порядок), затвердженого спільним наказом Голови Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністра внутрішніх справ України, Голови Служби безпеки України, Генерального прокурора України від 19.10.06 № 346/1025/685/53. Порядок спрямований на забезпечення ефективної взаємодії між органами Державної фінансової інспекції України (далі – ДФІУ) та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України (далі – правоохоронні органи) з питань розгляду звернень правоохоронних органів, призначення, організації та проведення ревізій за ними, передачі їм матеріалів ревізій за власною ініціативою органів ДФІУ, зворотного інформування про результати розгляду переданих матеріалів, виділення спеціалістів органів ДФІУ, інших питань, що мають місце при виконанні органами ДФІУ та правоохоронними органами покладених на них завдань [11].

Відповідно до п. 2.3 Положення звернення правоохоронного органу щодо проведення ревізії повинно містити такі відомості:

- повну назву об'єкта контролю, його місцезнаходження, код ЄДРПОУ, дані про організаційно-правову форму;
- інформацію про належність об'єкта контролю до підконтрольних установ, чи одержував об'єкт контролю у період, що підлягає ревізії, бюджетні кошти або кошти державних фондів та/або використовував державне чи комунальне майно;
- обґрунтування необхідності проведення ревізії – коротку суть фактів, що свідчать про порушення об'єктом контролю законів України, контроль за додержанням яких віднесено до компетенції органів ДФІУ;
- конкретні питання, які підлягають перевірці органом ДФІУ в межах його компетенції;
- період, за який слід перевірити діяльність об'єкта контролю з визначених питань;

- найменування підрозділу правоохоронного органу, номер телефону і прізвище його працівника, з яким слід підтримувати зв'язок для вирішення питань, що потребують втручання правоохоронного органу.

Доцільно також зазначити, що характерними обставинами, за яких найчастіше має місце невивплата заробітної плати та інших виплат, є наступні: скрутне фінансове становище підприємства, установи, організації; наявність значної заборгованості із заробітної плати, яка виникла з вини попереднього керівника; необхідність сплатити податки, збори та інші обов'язкові платежі, погасити банківські кредити, спрямування коштів на поточні невідкладні потреби підприємств для забезпечення виробничої та господарської діяльності або попередження банкрутства (закупівля паливно-мастильних матеріалів, запасних частин, комплектуючих деталей для техніки, а також сировини і т. ін.) [7, с.23].

Частина 3 ст. 175 КК України містить заохочувальну норму і передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила даний злочин. Звільнення від кримінальної відповідальності в даному випадку можливе за наявності двох умов: а) особа здійснила виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам; б) це було зроблено до притягнення її до кримінальної відповідальності [8, с. 520].

Наприкінці зазначимо, що, на жаль обсяг статті не дає можливості ґрунтовніше дослідити особливості дослідчої перевірки фактів безпідставної невивплати заробітної плати. Проте розкриті вище окремі нюанси проведення таких дій, сподіваємось, стануть у нагоді як вже діючим, так і майбутнім працівникам прокуратури.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page>
2. Про оплату праці: закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Збірник статистичної інформації про роботу прокурора за 12 місяців 2011 року по Україні (у розрізі областей): Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/statistics.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=173444
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаверви та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [3-є вид., перероб. і допов.]. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.
6. Кримінальний кодекс: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаверви та ін. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [2-ге вид., перероб. та допов.]. – Х.: ТОВ „Одіссей”, 2004. – 1152 с.
7. Методичні рекомендації щодо особливостей правозахисної діяльності з питань захисту прав громадян на працю та її оплату, а також дослідчих перевірок, досудового слідства та підтримання державного обвинувачення у кримінальних справах про невивплату заробітної плати, стипендії, пенсії

чи інших установлених законом виplat. – К.: Прокуратура м. Києва, 2011. – 63 с.

8. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 1196 с.
9. Настольная книга прокурора / [Андреев Б.В., Алексеев А.И., Амиров К.Ф. и др.]; под ред. С.И. Герасимова. – М.: Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка, 2002. – 840 с.
10. Положення про Державну інспекцію України з питань праці, затверджене Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 386/2011: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386/2011>
11. Порядок взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, затверджений спільним наказом Голови Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністра внутрішніх справ України, Голови Служби безпеки України, Генерального прокурора України від 19 жовтня 2006 року № 346/1025/685/53: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06>

Попов Г.В. Особливості дослідчої перевірки за фактами безпідставної невилплати заробітної плати

У статті досліджуються особливості дослідчої перевірки за фактами безпідставної невилплати заробітної плати. Звернено увагу на особливості залучення до проведення дослідчих перевірок спеціалістів державних контролюючих органів, а також фахівців з бухгалтерського обліку.

Ключові слова: дослідча перевірка, оплата праці, безпідставна невилплата заробітної плати, нецільове використання коштів, залучення спеціалістів.

Попов Г.В. Особенности следственной проверки по фактам необоснованной невыплаты заработной платы

В статье исследуются особенности следственной проверки фактов необоснованной невыплаты заработной платы. Обращено внимание на особенности привлечения к проведению следственных проверок специалистов государственных контролирующих органов, а также специалистов по бухгалтерскому учёту.

Ключевые слова: следственная проверка, оплата труда, необоснованная невыплата заработной платы, нецелевое использование средств, привлечение специалистов.

Popov G.V. Particular investigation check on the facts of unreasonable non-payment of wages

This article analyzes investigation check on the facts of unreasonable non-payment of wages. The attention to features of engagement in research specialists inspections government auditors and experts in accounting.

Keywords: research verified wages, unfounded unpaid wages, misuse of funds, attracting professionals.